

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

9. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

Zbornik radova

University in Belgrade

Faculty of Special Education and Rehabilitation

The 9th International Scientific Conference

Special education and rehabilitation

TODAY

Proceedings

BEOGRAD 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

IX međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 25-27. septembar 2015.

Zbornik radova

The 9th International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 25-27, 2015

Proceedings

Beograd, 2015.
Belgrade, 2015

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

IX međunarodni naučni skup
Beograd, 25-27. 09. 2015.
The 9th International Scientific Conference
Belgrade, 25-27. 09. 2015.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Snežana Nikolić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Kompjuterska obrada teksta / Computer word processing:
Biljana Krsić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-069-6

STAVOVI UČENIKA TIPIČNOG RAZVOJA PREMA VRŠNJACIMA SA DAUNOVIM SINDROMOM¹

Bojana-Konsuelo Talijan^{a,2}, Slobodan Banković^b, Branislav Brojčin^b

^aOsnovna i srednja škola „9.maj”, Zrenjanin

^bUniverzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Jedno od važnih pitanja kojim se definiše uspeh inkluzivnog obrazovanja se odnosi na prihvatanje učenika sa intelektualnom ometenošću.

Cilj ovog rada je usmeren na ispitivanje stavova dece tipičnog razvoja prema vršnjacima sa Daunovim sindromom.

Uzorkom je obuhvaćeno 77 učenika, uzrasta od osam do četrnaest godina, koji pohađaju redovnu osnovnu školu. U istraživanju je korišćen prvi deo Skale za procenu dečjih stavova prema Daunovom sindromu. Ovim delom instrumenta ispitani su stavovi prema različitim aspektima druženja i školovanja sa hipotetičkim detetom sa Daunovim sindromom. Viši skorovi na ovom delu skale ukazuju na negativnije stavove. Ispitanicima su verbalnim putem opisane fizičke karakteristike dece sa Daunovim sindromom uz prikazivanje odgovarajućih fotografija.

Rezultati analize odgovora na pojedinačnim stavkama ukazuju na generalno pozitivne stavove u pogledu spremnosti za druženje sa vršnjacima sa Daunovim sindromom – više od 50% učenika daje pozitivne odgovore. S druge strane, više od 50% ispitanika ističe različitost u pogledu nekih akademskih aktivnosti, interesovanja i načina školovanja učenika sa Daunovim sindromom. Dalje, uočena je negativna korelacija između uzrasta ispitanika i skorova koji se odnose na spremnost za druženje sa ovom decom ($r=-0,239$, $p=0,50$). Primenom t-testa za nezavisne uzorke nisu dobijene statistički značajne razlike u odnosu na pol i razred (niži/viši) u pogledu spremnosti za druženje i školovanje sa vršnjacima sa Daunovim sindromom.

U cilju pripreme učenika tipičnog razvoja za prihvatanje vršnjaka sa intelektualnom ometenošću značajno je primeniti programe indirektnog kontakta i pružiti deci informacije koje će im pomoći da uoče sličnosti između sebe i deteta sa Daunovim sindromom.

Ključne reči: Daunov sindrom, stavovi, inkluzija

1 Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću”, broj 179017, čiju realizaciju finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 E-mail: b.k.talijan@gmail.com

UVOD

Inkluzivno obrazovanje je, između ostalog, usmereno ka povećanju prihvatanja dece s intelektualnom ometenošću od strane učenika tipičnog razvoja (TR). Stoga je neophodno obezbediti specifična obrazovna iskustva u cilju promovisanja pozitivnih stavova (Tervo, Palmer & Radinus, 2004).

Poznato je da deca s Daunovim sindromom (DS) imaju specifičan fizički izgled (Korenberg et al., 1994). Rezultati jedne studije pokazuju da je gledanje fotografija, praćenih adekvatnim tekstom, na kojima su deca s DS, dovoljno da bi ih učenici identifikovali kao ometene (Louari, 2013). Sama pripadnost kategoriji „ometenih“ može dovesti do razvoja negativnih stereotipa prema ovoj društvenoj grupi (Kravetz et al., 1992). Brojčin (2008) ukazuje na tendenciju dece TR da učenike s intelektualnom ometenošću doživljavaju kao neuspešnu u učenju i društvenom životu.

Rezultati jedne eksplanatorne studije (Vlachou, 1995) pokazuju da su deca TR osnovnoškolskog uzrasta na osnovu gledanja fotografije na kojoj je devojčica s DS naveli da je za nju bolje da se obrazuje u specijalnoj školi zbog njenih akademskih slabosti, ali i da treba da ide u redovnu školu da bi imala više prilika za druženje sa drugom decom. Dalje, u ovoj studiji učenici starijih razreda su u većoj meri prihvatili mogućnost dolaska ovog deteta u odeljenje u odnosu na učenike prvog i drugog razreda.

Imajući u vidu potencijalne negativne efekte uključivanja dece sa DS u redovno obrazovno okruženje, u ovom istraživanju smo želeli da ispitamo stavove učenika TR prema vršnjacima sa DS.

METOD ISTRAŽIVANJA

Istraživanjem je obuhvaćeno 77 učenika iz redovne škole u seoskom okruženju. Od ukupnog broja obuhvaćenih učenika, 30 je pohađalo niže razrede (drugi, treći i četvrti), dok je 45 bilo u višim razredima (peti, šesti i sedmi). Za dva ispitanika je nedostajao podatak o razredu. Uzrasni raspon ispitanika je bio od 8 godina i 1 mesec do 14 godina ($AS=135,85$ meseci, $SD=21,787$), dok za četiri učenika nije naveden podatak o uzrastu. U uzorku je bilo 37 dečaka i 39 devojčica (nedostajao je podatak o polu za jednog učenika). U Tabeli 1 prikazana je distribucija ispitanika u odnosu na razred (niži/viši) i pol.

Tabela 1. Distribucija ispitanika u odnosu na razred i pol

Razred	Dečaci n (%)	Devojčice n (%)	Ukupno n (%)
niži	15 (20,3%)	14 (18,9%)	29 (39,2%)
viši	22 (29,7%)	23 (31,1%)	45 (60,8%)
Ukupno	37 (50%)	37 (50%)	74 (100%)

Primenom t-testa za nezavisne uzorke nije registrovana statistički značajna razlika u hronološkom uzrastu ($t(70)=-0,476$, $p=0,635$) između dečaka ($AS=134,91$, $SD=23,970$) i devojčica ($AS=137,37$, $SD=19,749$). Takođe, primenom hi-kvadrat testa nije

zabeležena značajna razlika u broju dečaka i devojčica u odnosu na nivo razreda – niži ili viši ($\chi^2=0,057$, $p=0,812$).

U istraživanju je korišćen prvi deo Skale za procenu dečjih stavova prema DS (The Children's Attitudes towards Down Syndrome Scale). Ovaj instrument je prvobitno primenjen u Gašovom radu iz 1993. godine (Gash, 1993), pri čemu je tada korišćen termin „mentalni hendikep“. U našem istraživanju ovaj termin je zamenjen terminom „Daunov sindrom“.

Prvim delom instrumenta ispitani su stavovi prema različitim aspektima druženja i školovanja sa hipotetičkim detetom sa DS. Ovaj deo se sastoji od 20 pitanja sa dihotomiziranim odgovorima („da“ ili „ne“) kojima ispitanik izražava slaganje, odnosno neslaganje sa postavljenim pitanjem (npr. „Da li bi pitao/pitala dete sa Daunovim sindromom da sedne pored tebe?“). Pojedine stavke su rekodovane, tako da viši skorovi na ovom delu skale ukazuju na negativnije stavove. Pre odgovaranja na pitanja od ispitanika se tražilo da zamisle kako će u njihovo odeljenje doći dete sa DS, nakon čega su im verbalnim putem opisane fizičke karakteristike dece sa DS uz prikazivanje odgovarajućih fotografija dečaka i devojčice sa DS.

U ispitivanim razredima nije bilo dece sa DS. Samo 14 učenika (18,2%) je navelo da zna nekog ko ima DS, dok je 62 učenika (80,5%) navelo da ne zna nikog sa DS. Jedan ispitanik nije odgovorio na ovo pitanje.

REZULTATI

Rezultati analize odgovora na pojedinačnim stavkama ukazuju na generalno pozitivne stavove u pogledu spremnosti za druženje sa vršnjacima sa DS – više od 50% učenika daje pozitivne odgovore. S druge strane, više od 50% ispitanika ističe različitost u pogledu nekih akademskih aktivnosti, interesovanja i načina školovanja učenika sa DS. Procentualna zastupljenost pozitivnih i negativnih odgovora na pojedinim pitanjima iz upitnika prikazana je u Tabeli 2.

Tabela 2. Procentualna zastupljenost pozitivnih i negativnih odgovora na pojedinim pitanjima u vezi sa druženjem i školovanjem dece sa DS

Pitanje	Da (%)	Ne (%)
Spremnost za druženje		
Da li bi pitao/pitala dete sa DS da sedne pored tebe?	59,7	40,3
Da li bi pričao/pričala sa detetom sa DS tokom školskog odmora?	88,3	11,7
Da li bi dete sa DS postalo tvoj najbolji drug ili najbolja drugarica?	71,4	27,3
Da li bi pozvao/pozvala dete sa DS da dođe kod tebe da se igate posle škole?	70,1	26
Da li bi pozvao dete sa DS na proslavu tvog rođendana?	74	24,7
Školovanje		
Da li misliš da bi dete sa DS moglo da radi matematiku isto kao i ti?	37,7	59,7
Da li misliš da bi dete sa DS čitalo iste knjige kao i ti?	44,2	53,2
Da li misliš da bi dete sa DS imalo isti hobi kao i druga deca iz razreda?	36,4	62,3
Da li ova deca treba da imaju svoje specijalne škole samo za decu sa DS?	67,5	29,9

Primenom analize glavnih komponenti izdvojene su dve komponente kojima je objašnjeno 29,84% ukupne varijanse. Prvom komponentom je obuhvaćeno sedam stavki koje se odnose na različite aspekte druženja sa hipotetičkim detetom sa DS. Ova komponenta je nazvana „Spremnost za druženje“. Drugom komponentom je obuhvaćeno, takođe, sedam stavki, kojima se ispituje opažanje sličnosti u pogledu nekih akademskih aktivnosti, interesovanja i načina školovanja dece sa DS i ispitanika, odnosno učenika TR. Ova komponenta je nazvana „Školovanje“. Obe komponente su imale prihvatljivu vrednost Kronbahove alfe ($\alpha=0,734$ za „Spremnost za druženje“ i $\alpha=0,705$ za „Školovanje“). Primeri pojedinih stavki koje pripadaju ovim komponentama prikazani su u Tabeli 2.

Rezultati Pirsonove korelacije pokazuju da postoji statistički značajna i negativna korelacija ($r=-0,239$, $p=0,50$) između uzrasta i skorova na komponenti „Spremnost za druženje“. S obzirom na to da viši skorovi znače postojanje negativnijih stavova, ovaj nalaz ukazuje na to da se sa povećanjem uzrasta povećava spremnost za druženje sa decom sa DS. Korelacija između uzrasta i skorova na komponenti „Školovanje“ nije bila statistički značajna ($r=-0,044$, $p=0,728$).

Primenom t-testa za nezavisne uzorke nisu zabeležene statistički značajne razlike među dečacima i devojčicama u pogledu „Spremnosti za druženje“ ($t(69)=0,733$, $p=0,466$) i „Školovanje“ ($t(66)=1,158$, $p=0,251$) sa vršnjacima sa DS. Takođe, ni među učenicima nižih i viših razreda nisu zabeležene statistički značajne razlike u pogledu „Spremnosti za druženje“ ($t(39,77)=0,980$, $p=0,333$) i „Školovanje“ ($t(65)=0,173$, $p=0,863$) sa vršnjacima sa DS.

DISKUSIJA

Ovim istraživanjem ispitanici su stavovi dece TR prema vršnjacima sa DS. Iako je rezultat korelacije između uzrasta i spremnosti za druženje bio na granici statističke značajnosti, on ukazuje na to da se u našem uzorku u izvesnoj meri sa povećanjem uzrasta povećava i spremnost za druženje sa decom sa DS. Ovo povećanje spremnosti za druženje moglo bi da se objasni proširenim socijalnim iskustvom starijih učenika koje omogućava „rastezanje“ opsega prihvatljivosti prema osobama koje se po nečemu razlikuju (Whalen et al., 1983). Osim toga, socijalna percepcija je u većoj meri globalna kod mlađe nego kod starije dece (Coie et al., 1982; Nowicki, 2006), tako da kod starijih učenika stavovi prema školovanju dece sa DS ne moraju odražavati stavove prema druženju sa njima i obratno.

Potvrdu postojanja izvesne disocijacije stavova u zavisnosti od tipa procenjivanih aktivnosti (socijalnim nasuprot školskim) daje i rezultat analize učestalosti odgovora na pojedinačnim stavkama. Najveći broj naših ispitanika iskazuje spremnost za druženje sa decom sa DS. Međutim, više od polovine njih opaža decu sa DS kao različitu u pogledu nekih akademskih aktivnosti, interesovanja i načina školovanja. Drugi istraživači pronalaze da su deca osetljiva na zahteve određenih aktivnosti i da biraju decu s ometenošću

češće za one aktivnosti u kojima ometenost minimalno ometa učešće (npr. Diamond, Hong, 2010; Gasser et al., 2014). Moguće je da naši ispitanici anticipiraju kognitivne teškoće dece sa DS u realizaciji školskih aktivnosti i stoga imaju pozitivnije stavove prema druženju sa njima nego prema njihovom inkluzivnom školovanju.

U našem istraživanju nismo dobili statistički značajne razlike u stavovima prema druženju sa decom sa DS i njihovom školovanju u odnosu na pol i razred (niži/viši) ispitanika. Rezultati drugih istraživanja nisu sasvim jednoznačni, a na varijabilnost rezultata mogu uticati i neke kontekstualne varijable, poput tipa škole ili zemlje u kojoj je istraživanje realizovano (videti Gash et al., 2000; Georgiadi et al., 2012). Pojedini autori ukazuju na postojanje razlika u stavovima prema ometenosti i kada se porede deca iz ruralnih i gradskih sredina (Magiati et al., 2002). Stoga se naši rezultati ne mogu generalizovati na učenike u gradskoj sredini, ali ni na učenike u čijim školama postoji mogućnost direktnog kontakta sa vršnjacima sa DS. Budućim istraživanjem trebalo bi obuhvatiti komparativni uzorak učenika iz gradskih škola, ali i škola u kojima ima dece sa DS.

ZAKLJUČAK

Iako deca TR izražavaju pozitivne bihevioralne namere kada je u pitanju druženje s vršnjacima sa DS, percepcija različitosti u vezi sa akademskim aktivnostima mogla bi da predstavlja osnov za odbacivanje dece sa DS u školskom kontekstu. Stoga, u cilju pripreme učenika TR za prihvatanje vršnjaka sa intelektualnom ometenošću značajno je primeniti programe indirektnog kontakta i pružiti deci informacije koje će im pomoći da uoče sličnosti između sebe i deteta sa DS.

LITERATURA

- Brojčin, B. (2008). Stavovi dece tipičnog razvoja prema vršnjacima s intelektualnom ometenošću. U: Z. Matejić-Đuričić (Ur), *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi* (str. 251–266). Beograd: CIDD.
- Coie, J. D., Dodge, K. A., & Coppotelli, H. (1982). Dimensions and types of social status: a cross-age perspective. *Developmental Psychology*, 18(4), 557–570.
- Diamond, K. E., & Hong, S.-Y. (2010). Young children's decisions to include peers with physical disabilities in play. *Journal of Early Intervention*, 32(3), 163–177.
- Gash, H. (1993). A constructivist attempt to promote positive attitudes towards children with special needs. *European Journal of Special Needs Education*, 8(2), 106–125.
- Gash, S. H., Gonzales, G., Pires, M. & Rault, C. (2000). Attitudes towards Down syndrome: A national comparative study: France, Ireland, Portugal, and Spain. *Irish Journal of Psychology*, 21(3–4), 203–214.
- Gasser, L., Malti, T., & Buholzer, A. (2014). Swiss children's moral and psychological judgments about inclusion and exclusion of children with disabilities. *Child Development*, 85(2), 532–548.
- Georgiadi, M., Kalyva, E., Kourkoutas, E., & Tsakiris, V. (2012). Young children's attitudes toward peers with intellectual disabilities: effect of the type of school. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 25(6), 531–541.

- Korenberg, J. R., Chen, X.-N., Schipper, R., Sun, Z., Gonsky, R., & Gerwehr, S. (1994). Down syndrome phenotypes: the consequences of chromosomal imbalance. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 91(11), 4997–5001.
- Kravetz, S., Weller, A., Tennenbaum, R., Tzuriel, D., & Mintzker, Y. (1992). Plastic surgery on children with Down syndrome: parents' perceptions of physical, personal, and social functioning. *Research in Developmental Disabilities*, 13(2), 145–156.
- Louari, M. (2013). Can typical students define the word "disability"? A pilot study about their knowledge or misconceptions. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 93, 699–703.
- Magiati, I., Dockrell, J. E., & Logotheti, A.-E. (2002). Young children's understanding of disabilities: the influence of development, context and cognition. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 23(4), 409–430.
- Nowicki, E. A. (2006). A cross-sectional multivariate analysis of children's attitudes towards disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(5), 335–348.
- Tervo, R. C., Palmer, G. & Redinius, P. (2004). Health professional student attitudes towards people with disability. *Clinical Rehabilitation*, 18(8), 908–915.
- Vlachou, A. (1995). Teachers' and peers' attitudes towards the integration of pupils with Down's syndrome (Doctoral dissertation, University of Sheffield).
- Whalen, C. K., Henker, B., Dotemoto, S., & Hinshaw, S. P. (1983). Child and adolescent perceptions of normal and atypical peers. *Child Development*, 54(6), 1588–1598.

TYPICAL DEVELOPMENT STUDENTS' ATTITUDES TOWARDS PEERS WITH DOWN SYNDROME

Summary

One of the important issue that defines the success of inclusive education is related to acceptance of students with intellectual disabilities.

The aim of this study is focused on examining the attitudes of typical development children towards peers with Down syndrome.

The sample included 77 students, aged from eight to fourteen years, who attend regular elementary school. In this study, we used the first part of The Children's Attitudes towards Down Syndrome Scale. This part of the instrument was examined attitudes towards various aspects of friendships and education with the hypothetical child with Down syndrome. Higher scores on this part of the scale indicate more negative attitudes. Respondents were verbally described the physical characteristics of children with Down syndrome by showing the corresponding photos.

Results of the analysis responses on individual items indicate generally positive attitudes in terms of willingness to socializing with their peers with Down syndrome – more than 50% of the students gave positive answers. On the other hand, more than 50% of respondents highlight some differences in terms of academic activities, interests and education modes of children with Down syndrome. Furthermore, there is a negative correlation between age of subjects and scores relating to a willingness to socializing with these children ($r=-0,239$, $p=0,50$). By using the t-test for independent samples were not obtained statistically significant differences in relation to gender and class (lower/higher) in terms of readiness to socializing and education with their peers with Down syndrome.

In order to prepare typical development students for accepting of peers with intellectual disability it is important to implement programs of indirect contact and provide informations that will help children to notice the similarities between themselves and a child with Down syndrome.

Key words: Down syndrome, attitudes, inclusion